

ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСВОЄННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ УЧНЯМИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

А Раскрываются психолого-дидактические аспекты формирования экономических знаний при обучении географии. Акцентируется внимание на функциях, способах и условиях усвоения экономических знаний в процессе изучения географии учащимися 9-10-х классов.

Б Psychological-didactic aspects of forming the economic knowledge in the course of teaching Geography are developed in the research work. The attention is drawn to the functions, methods and conditions of mastering the economic knowledge in the course of studying Geography by pupils in 9-10 forms.

Оскільки економіка є відносно новим навчальним предметом, який як інваріантна складова введений до навчальних планів з 2001 року, тому традиційно елементи економічних знань, що мають загальноосвітнє значення, включаються у зміст інших навчальних предметів – історії, географії, математики. У цьому переліку географія завжди була провідною дисципліною щодо формування економічних знань і, на нашу думку, повинна нею залишитися, що зумовлює актуальність дослідження саме економічної спрямованості географічної освіти. У сучасній дидактиці навчання розглядається як двобічний процес, що включає діяльність учителя (викладання) і діяльність учнів (учіння). Навчальне пізнання, що здійснюється у процесі учіння, протікає за законами психології засвоєння знань людиною, тому метою нашого дослідження є з'ясування психолого-дидактичних засад засвоєння економічних знань учнями 9-10-х класів у процесі навчання географії.

У педагогічній психології радянського часу була розроблена низка концепцій учіння, авторами найвідоміших з яких є Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, Л. В. Занков, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Є. М. Кабанова-Меллер, Н. О. Менчинська т. ін. Спільною рисою всіх досліджень стала увага до проблеми співвідношення навчання і розумового розвитку учнів, завдяки чому у вітчизняній педагогіці утвердилось ставлення до процесу формування знань як до найважливішої умови розумового розвитку учнів. Саме психологами була доведена правомірність того, що знання формуються, а не утворюються. Зокрема, на думку Н. О. Менчинської, дитина сама не конструє поняття, не утворює його, а засвоює. У процесі засвоєння поняття формується, тобто відбувається зміна деяких закономірних етапів, у ході яких активізується минулий досвід дитини, відбувається «накладання» вже накопичених ним життєвих уявлень на науковий зміст поняття, що засвоюється, і лише через активізацію і спеціальну організацію розумової діяльності учнів наукове поняття може бути сформоване, тобто засвоєне [7, с. 17]. Аналогічні процеси відбуваються і при засвоєнні економічних знань, для яких харак-

терна трансформація від життєвих, спонтанних, тобто сформованих поза процесом спеціального навчання знань (за Л. С. Виготським) до наукових, уключених до системи відповідних наук – економіки та географії. Тому в методиці формування економічних знань у процесі навчання географії доцільним є виділення етапів формування знань з урахуванням психологічних механізмів їх засвоєння.

Як відомо, характеризуючи співвідношення навчання і розвитку, Л. С. Виготський увів розмежування «актуального рівня розвитку дитини» і «зони найближчого розвитку». Уявлення про зону найближчого розвитку було висунуто вченим для позначення того, що дитина може досягнути у співробітництві з дорослим. При цьому співробітництво тлумачиться дуже широко: від навідного запитання до прямого показу розв'язку задачі. Тому в аспекті нашого дослідження формування економічних знань має починатися із з'ясування актуального рівня сформованості економічних знань у свідомості учнів та їх пізнавальних можливостей, на які спиратиметься вчитель у процесі викладання і учень у процесі засвоєння нових знань.

У працях сучасного російського психодидакта В. І. Панова [10] обґрунтовується пріоритетність використання ситуацій комунікативно-розвиваючої взаємодії як основного принципу побудови освітнього середовища. При цьому за основний принцип і метод пізнавального і особистісного розвитку приймається діалог:

– діалог на уроці як *груповий метод навчання* через обговорення ситуацій комунікативної взаємодії [...];

– діалог як *зміст навчання* [...] у вигляді діалогу різних видів людських культур [...];

– діалог як *методичний засіб* обговорення науково-дослідних і проектних методів навчання;

діалог як *самостійна мета* розвитку здібностей [...]» [10, с. 242–244].

Погоджуючись із таким широким розумінням діалогу, ми використали діалогічний підхід до формування економічних знань учнів як такий, що оптимально поєднує навчання і розвиток учнів. Більше того, в ситуації комунікативної взаємодії відбуваєть-

ся конструювання як знань, так і ціннісних орієнтацій особистості, оскільки в процесі обговорення допускається можливість іншої точки зору й іншої особистісної позиції.

У працях Н.О. Менчинської [7] розкриваються психологічні механізми засвоєння знань в аспекті взаємодії між процесами аналізу, синтезу, узагальнення й абстрагування. Низка психологів підкреслюють провідну роль у засвоєнні знань процесу узагальнення, який, на думку Є. М. Кабанової-Меллер, більшою мірою залежить від методики навчання [4, с. 59]. Питання узагальнення у зв'язку із засвоєнням учнями географічних понять розглядалося свого часу в працях А. В. Даринського (1947), А. Е. Бібік (1958), Є. М. Кабанової-Меллер (1968), які під узагальненням розуміють виокремлення загального в заданих предметах чи явищах. Цим загальним може бути ознака чи частини, елементи тощо. У методиці географії використовують різні способи узагальнення при формуванні нових знань. Проте, на нашу думку, найбільшого поширення набула організація навчально-пізнавальної діяльності учнів, що передбачає пошук спільних і відмінних рис у змісті навчального матеріалу, що вивчається. Одним із найпоширеніших методичних прийомів при цьому є складання узагальнюючих текстових таблиць з порівняннями.

Наприклад, О. М. Топузов на уроках географії в 10-х класах з метою узагальнення знань про економіку розвинутих країн і країн, що розвиваються, пропонує випереджальне завдання із визначення їх типових рис, яке учні отримують на початку вивчення одного типу країн, а завершують виконання таблиці на уроках узагальнюючого повторення [13, с. 141].

Провідними серед психологічних механізмів засвоєння знань вважаються аналіз і синтез, недостатній рівень яких може призводити до помилкових узагальнень при оволодінні поняттями. Приклади сприйняття учнями несуттєвих ознак за суттєві при засвоєнні понять фізичної географії наводяться в дослідженнях Є. М. Кабанової-Меллер [2]. Психологами доведена важливість при формуванні знань варіювання неістотних ознак навчального матеріалу, що вивчається, при збереженні постійних істотних. Наприклад, при формуванні економічних знань учнів 10-х класів на уроках географії про наявність двох секторів (товарного і споживчого) в сільському господарстві країн, що розвиваються, на наш погляд, залишаються незмінними істотні ознаки (різниця в товарності, продуктивності, якості земель, формах землеволодіння), а варіативними є назви товарних ферм (плантація, латифундія), набір культур у кожному із секторів, який відрізняється від країни до країни. Проте й у варіативних ознаках споживчого сектору також можна відібрати й узагальнити постійні, що проявляються в обов'язковому представленні кожної з груп культурних рослин, відповідно до харчових потреб людини: зернові (пшениця, рис, кукурудза, сорго); олійні (соняшник, соя, арахіс, олійна пальма), бульбоплідні (картопля, ямс, таро,

батат, маніок); овочеві.

Отже, при формуванні економічних знань у процесі навчання географії, поряд з узагальненням важливо акцентувати увагу на засвоєнні не лише суттєвих (необхідних і постійних) ознак навчального матеріалу, але і несуттєвих, варіативних ознак економічних об'єктів та явищ геопростору.

Психологи розмежовують два ряди тісно пов'язаних між собою знань: наочні знання у вигляді уявлень (тобто образів, уявних картин) і словесно-логічні (поняття, закономірності, теореми). У філософській теорії пізнання їм відповідають різні форми чуттєвого пізнання й абстрактного мислення. У логіці поняття поділяються на одиничні і загальні, останні своєю чергою можуть бути видовими і родовими [9, с. 27–29]. У будь-яке узагальнення входить абстракція, що потребує розвитку теоретичного мислення учнів при формуванні словесно-логічних економічних знань. Тому в методиці формування економічних знань у процесі навчання географії важливо передбачити змістовий узагальнення економічних понять, які є родовими (охоплюють матеріал із різних дисциплін – географії та економіки, які в свою чергу за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти належать до різних освітніх галузей – «природознавства» і «суспільствознавства»), та їх подальший розвиток (перспективу) в шкільних курсах економіки. Якщо порівняти шкільні курси географії та економіки з точки зору психодидактики, то легко помітити, що особливістю представлення економічних знань у географії є розгляд великої сукупності одиничних понять, суттєвими ознаками яких виступають власні назви і певне географічне розташування, тоді як у методиці економіки домінують загальні безособові та екстериторіальні поняття; наприклад, олігополія (вивчається в економіці) і склад нафтового картелю країн-членів ОПЕК (вивчається в географії), ринкова трансформація господарства (вивчається в економіці) і «шокова терапія» Польщі, Китайська модель модернізації (вивчається в географії) тощо. Залучення чуттєвих форм пізнання в процесі навчання географії потребує звертання до наочних економічних знань, як-от: відчуття голоду, бідності, задоволення від споживання і доступу до товарів і послуг; зорове сприйняття конвеєрного способу виробництва автомобілів, портового господарства, виплавки сталі; виникнення в уяві образу підприємця, безробітного, картин із життя людей у різних соціально-економічних умовах.

Проблема співвідношення чуттєвих форм сприйняття і абстрактних в процесі психічного розвитку дитини ґрунтовно досліджувалась Л. С. Виготським. Він встановив, що протягом дитячого розвитку відбуваються стрибкоподібні зміни в структурі мислення. Вирішальні зрушення (від досвіду, задокументованого у пам'яті, до абстрактного мислення) відбуваються близько до юнацького віку. Цей перелом у розвитку міжфункціональних відношень пам'яті Л. С. Виготський описує так: «якщо для дитини раннього віку мислити – означає при-

гадувати, то для підлітка зводиться до встановлення і знаходження логічних відношень, а пригадування полягає в пошуку того пункту, який повинен бути знайденим» [1, с. 594]. Видатний психолог довів, що в перехідному віці центральний момент – утворення понять, і всі уявлення і поняття будуються вже за типом повноцінних абстрактних понять. Тому, спираючись на дослідження вікової психології, провідним компонентом у структурі економічних знань учнів 9-10-х класів мають бути словесно-логічні знання, при формуванні яких необхідно спиратися на логічне запам'ятовування і прийоми усвідомлення за рахунок логічного мислення (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення, групування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків).

Підхід до розуміння єдності процесу засвоєння і застосування знань при їх формуванні знаходимо в працях В. О. Сухомлинського, який свого часу зазначав, що треба насамперед змінити погляд на суть понять «знання», «знати». «Знати – це означає вміти застосовувати знання. Активність, життєвість знань – це вирішальна умова того, щоби вони повсякчас розвивались, поглиблювалися. Тільки за умов розвитку знань здійснюється закономірність: чим більшими знаннями володіє учень, тим легше йому вчитися» [11, с. 452–454]. Значно пізніше (на рубежі 90-х років ХХ ст.) Н. Ф. Тализіна зауважувала, що розв'язання поставленого перед школою завдання поглибленого вивчення окремих предметів і ліквідації перевантаження учнів полягає у фундаменталізації освіти, тобто виділенні головного в предметі і формуванні узагальнених умінь, що спираються на цю суть [12, с. 174]. Вважаємо, що ні сама постановка завдань, ні вказаний шлях його вирішення до сьогодні не втратив актуальності. У цьому сенсі економічні знання не ускладнюють, а спрощують опанування системи суспільно-географічних знань завдяки їх фундаменталізації і номологізації, а усвідомлення учнями економічного підходу до пояснення організації геопростору розглядається нами як узагальнене вміння, що формується внаслідок синтезу економічних і географічних знань.

Оволодіння знаннями (за Є. М. Кабановою-Меллер) включає дві складові: а) їх засвоєння з допомогою вчителя; б) оперування знаннями, тобто застосування раніше засвоєних і розкриття нових [3, с. 45]. Формування наукових понять (знань) за Н. О. Менчинською [7], Н. Ф. Тализіною [12] також являє собою два тісно взаємопов'язані процеси: засвоєння і застосування знань. Зокрема, на думку Н. О. Менчинської, мало буває того, щоб учень знав закон, формулював його дію мовою наукових термінів; він повинен уміти розпізнавати дію цього закону в нових конкретних умовах його прояву. Справді, дія економічних законів (закономірностей) у геопросторі України чи світу, що вивчається учнями 9-10 х класів в географії, зокрема процес їх виокремлення, ускладнюється деталями, що наводяться при характеристиці окремих територій, а також обмеженим часом прояву більшості економічних законів, на відміну від дії законів природи.

Наприклад, прояв закону концентрації виробництва, що виявився в спорудженні металургійних гігантів України на індустріальному етапі розвитку, втрачає своє значення на етапі сучасних технологій бездоменного виробництва, порошкової металургії, які зумовили перехід до міні- і міди-заводів. У цьому виявляється, з одного боку, складність і суперечливість процесу засвоєння економічних знань у шкільних курсах географії, проте з іншого – створюються сприятливі передумови для застосування проблемних методів навчання. Теоретичне обґрунтування і приклади використання проблемного підходу при формуванні знань (у т. ч. економічних) містяться в монографії О. М. Топузова «Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика» [13]. Наприклад, у процесі евристичної бесіди учням пропонується дати відповідь на проблемне питання: «Якщо припустити, що до 2010 року електроплавка забезпечить 1/3 виплавки металу (українські вчені вперше у світі створили електрошлакові печі для одержання чистого металу), то як це вплине на собівартість і географію галузі, на розв'язання проблем з охорони навколишнього середовища?» [13, с. 252].

В. О. Сухомлинський звертав увагу, що в учня, який багато читає, кожне нове поняття, явище, що вивчається на уроках, укладається в систему знань, почерпнутих із книжок. У зв'язку з тим, що для сучасного школяра нові економічні знання, які вивчаються на уроках географії, укладаються в систему знань, сформовану переважно під впливом засобів масової інформації (телебачення, радіо, Інтернет, періодика) або життєвого досвіду учнів (безпосереднього чи опосередкованого), у цій площині не втратила актуальності наступна думка В. О. Сухомлинського: «... наукові знання, що їх повідомляють на уроках мають особливу привабливість: вони усвідомлюються як щось необхідне, яке допомагає осмислити те, що вже «є в голові» [11, с. 481]. У цьому, на наш погляд, полягає сильний мотиваційний ефект до здобуття наукових економічних знань у процесі навчання географії. У методиці географії [8] включення до змісту уроків географії знань з інших предметів як-от економіка, саме по собі розглядається як важливий спосіб мотивації пізнавальної діяльності школярів.

Значної уваги в працях В. О. Сухомлинського приділено змісту активної діяльності учнів під час вивчення предмета. За його образним висловлюванням: «активна діяльність – це ніби місток, що сполучає мову й думку» [11, с. 470]. У психології встановлено (О. М. Леонтьєв), що будь-які психічні структури формуються в активній діяльності людини. У формі нейтрально-пасивного сприймання не можна сформулювати ні міцних знань, ні застосування проблемних методів навчання. Теоретичне обґрунтування і приклади використання проблемного підходу при формуванні знань (у т. ч. економічних) містяться в монографії О. М. Топузова «Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика» [13]. Наприклад, у процесі евристичної бесіди учням

пропонується дати відповідь на проблемне питання: «Якщо припустити, що до 2010 року електроплавка забезпечить 1/3 виплавки металу (українські вчені вперше у світі створили електрошлакові печі для одержання чистого металу), то як це вплине на собівартість і географію галузі, на розв'язання проблем з охорони навколишнього середовища?» [13, с. 252].

У сучасних дослідженнях В. І. Лозової [6] активність розглядається як педагогічна категорія, у рамках якої пізнавальна активність виступає рисою особистості, котра виявляється щодо процесу пізнання, засвоєння суспільного досвіду, нагромаджених людством знань і способів діяльності, самостійності дій. Пізнавальна активність може виявлятися на різних рівнях, що дало підстави дослідниці говорити про:

а) репродуктивну активність, яка виражається в діяльності відтворювального характеру;

б) реконструктивну активність, яка передбачає не тільки копіювання, виконання певних завдань, а й вибір способів діяльності, використання здобутих знань, способів дій в інших ситуаціях;

в) творчу активність, показниками якої є ініціатива, самостійність, інтерес, новизна, оригінальність, оптиміальність [6, с. 27–34].

Тому важливою дидактичною умовою методики формування економічних знань є розробка змісту активної діяльності учнів під час вивчення географії на різних рівнях – репродуктивному, реконструктивному і творчому.

В.І. Лозова і Г.В. Троцько узагальнили способи засвоєння компонентів змісту освіти у формі логіко-схематичних таблиць з дидактики [5, с. 256–258]. Дослідники виділяють такі функції, способи і умови засвоєння знань, як одного із компонентів змісту освіти (табл. 1):

Таблиця 1.

Способи засвоєння знань (складено за джерелом 5)

Знання як компонент змісту освіти		
Функції:	Способи засвоєння:	Умови засвоєння:
а) гносеологічна (пізнавальна) — знання створюють	– сприйняття; – усвідомлення;	– мотивація; – актуалізація
уявлення, в тому числі теоретичне, про навколишній світ;	– включення до найближчих асоціацій;	– минулого досвіду, раніш засвоєних знань і способів
б) орієнтаційна — знання вказують напрямок і спосіб доцільної діяльності;	–запам'ятовування	–діяльності, необхідних для опанування нових знань;
в) оцінна — знання вказують норми ціннісного ставлення суспільства, систему ідеалів, якої дотримується суспільство або його верстви		– активізація навчально-пізнавальної діяльності

Ю. М. Кулюткін, досліджуючи природу педагогічних завдань, застерігає, що цілі навчання часто зводяться тільки до раціонально-логічних ефектів просування учня (знання, вміння, навички). Тим часом важливо ставити перед собою вагомішу мету – розвиток особистості учня. Автор виокремлює три типи ефектів такого просування:

– ефекти розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості;

– ефекти розвитку пізнавально-логічної сфери особистості;

– ефекти розвитку практично-дієвої сфери особистості учня [11, с. 16]. Як видно з рис. 1, наведені Ю.М. Кулюткіним ефекти просування відповідають функціям знань як одного з компонентів змісту освіти, проте в іншому порядку: 1) оцінна, 2) гносеологічна, 3) орієнтаційна. В аспекті нашого дослідження формування економічних знань у процесі навчання географії повинно бути побудоване таким чином, щоб сприяти розвитку:

1) переконано у важливості досягнення екологічно збалансованого економічного розвитку, інтересів до продуктивної праці на благо своєї родини і суспільства в цілому, позитивного ставлення до

суспільного поділу праці і конструктивно-критичного ставлення до економічної політики держави;

2) уявлень і понять про економічну сферу життєдіяльності суспільства, логічних операцій і методів, інтелектуальних прийомів її пізнання;

3) компетенцій учнів як учасників господарського життя, вмінь використовувати економічні знання при виконанні соціальних ролей у суспільстві (споживача, інвестора, робітника чи роботодавця, громадянина, учасника світової економіки) зараз і в майбутньому.

Усе сказане дає змогу визначити такі психолого-дидактичні умови формування економічних знань у процесі навчання географії.

1. Формування економічних знань має починатися із з'ясування актуального рівня економічних знань у свідомості учнів та їх пізнавальних можливостей.

Діалогічний підхід до формування економічних знань учнів оптимально поєднує навчання і розвиток, формування ціннісних орієнтацій особистості.

Психологічні механізми засвоєння економічних знань полягають у взаємодії процесів аналізу, синтезу, узагальнення й абстрагування. Провідним є змістовне узагальнення, проте важливим є за-

своєння як суттєвих, так і несуттєвих, варіативних ознак економічних об'єктів та явищ геопростору.

У структурі економічних знань учнів 9-10-х класів провідним компонентом мають бути словесно-логічні знання, при формуванні яких необхідно спиратися на логічне запам'ятовування і прийоми усвідомлення за рахунок логічного мислення.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що за умови врахування вищезазначених психолого-дидактичних умов, економічні знання не ускладнюють, а спрощують опанування системою суспільно-географічних знань завдяки їх фундаменталізації і номологізації, а усвідомлення учнями ліній сходження і розмежування географічного й економічного підходів до пізнання світу і застосування економічного підходу до пояснення організації геопростору може розглядатися як узагальнене вміння, що формується внаслідок синтезу економічних і географічних знань.

Література

1. Выготский, Л.С. Психология развития человека / Лев Семёнович Выготский. – М. : Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2006. – 1136 с.
2. Кабанова-Меллер, Е. Н. Психология формирования знаний и навыков у школьников : монография / Е. Н. Кабанова-Меллер. – М. : Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1962. – 376 с.
3. Кабанова-Меллер, Е. Н. Учебная деятельность и развивающее обучение / Е. Н. Кабанова-Меллер. – М. : Знание, 1981. – 96 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Педагогика и психология»; № 6).
4. Кабанова-Меллер, Е. Н. Формирование приёмов умственной деятельности и умственное развитие учащихся / Е. Н. Кабанова-Меллер. – М. : Просвещение, 1968. – 288 с.
5. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посібник [для студ. пед. вищих навч. закладів] / В.І. Лозова, Г.В. Троцько : Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків : ОВС, 2002. – 400 с.
6. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В.І. Лозова. – Х. : ОВС, 2000.
7. Менчинская, Н. А. Проблемы учения и умственного развития школьника : избранные психологические труды / Н. А. Менчинская. – М. : Педагогика, 1989. – 224 с.
8. Методика обучения географии в общеобразовательных учреждениях: учебное пособие для студентов вузов / [Душина И.В., Пятунин В.Б., Летягин А.А. и др.] ; под ред. И. В. Душиной. – М. : Дрофа, 2007. – 509 с.
9. Мозгова Н. Г. Логіка : навч. посіб. / Н.Г. Мозгова. – К. : Каравела, 2006. – 248 с.
10. Панов, В. И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика / В.И. Панов – СПб. : Питер, 2007. – 352 с. – (Серия «Практическая психология»).
11. Педагогічна майстерність : хрестоматія : навч. посіб. / [упоряд. І.А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2006. – 606 с.
12. Талызина, Н. Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников : кн. для учителя / Н. Ф. Талызина – М. : Просвещение, 1988. – 175 с.
13. Топузов О. М. Проблемне навчання географії в школі : теорія і практика : монографія / О. М. Топузов. – К. : Фенікс, 2007. – 304 с.

УДК 372.8 (477)

◀ Ігор Андрощук ▶

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

A В статті обґрунтовані основні шляхи використання дидактичних ігор на уроках трудового навчання, структура і значення дидактичної гри в процесі трудової підготовки школярів.

S The publication is about ways of using didactic games on the lessons of Labor, structure and value of the game in the process of labor training.

Ключевые слова: урок трудового обучения, дидактическая игра, структура дидактической игры, условия эффективного применения

Key words: lesson of the labor teaching, didactic game, structure of didactic game, terms of effective application

Вступ. Трудове навчання в школі покликане підготувати учнів до їх активного включення в доросле трудове життя. Воно формує готовність учнів до активної діяльності в сфері громадського виробництва та обслуговування, до постійного саморозвитку, самовдосконалення. Теоретична та практична підготовка учнів базується на суті побутової праці, враховуючи, що вона є елементом трудової діяльності і посідає самостійне місце в системі праці; характеризується тільки їй притаманною, цільовою функцією, що полягає в організації особистого споживання і задоволенні матеріальних і культурних потреб людей, і ґрунтується на особистій власності громадян.

Оновлення всіх сторін життя суспільства, необхідність виходу на рівні науково-технічного прогресу, забезпечення високої ефективності виробництва, якнайповнішого розвитку творчого потенціалу – все це ставить перед загальноосвітньою школою абсолютно нові навчальні і виховні завдання [1]. Необхідно, щоб навчання формувало новий тип

мислення, новий стиль діяльності, зорієнтований на ефективніше вирішення виробничих, соціальних, культурних і багатьох інших проблем.

Постановка проблеми. Нині, щоб мислити і працювати по-новому, необхідно багато в чому і по-новому будувати процес освіти і виховання. На сьогодні, далеко не повною мірою вирішена проблема шкільного перевантаження. Одночасно із звільненням програм від ускладненого і другорядного матеріалу в них були внесені доповнення, пов'язані з новими технологіями виробництва, з глобальними проблемами сучасності. Отож, для повної їх реалізації, треба шукати такі способи інтенсифікації навчання, які дозволили б за той же час засвоювати зростаючий об'єм знань і вмінь. Іншими словами, потрібен активний пошук інтенсивних методів, форм і засобів навчання [3].

Розв'язання цієї проблеми вимагає від педагогів вивчення засобів формування в учнів пізнавальних потреб, визначення прийомів активізації процесу засвоєння нових знань, розвитку творчих уявлень ді-